

Dijital Dünyada Ebeveyn Olmanın Görünürde Normal Bir Yansıması Olarak Paylaşan Ebeveynlik (Sharenting): Geleneksel Bir Derleme

Sharenting as an Apparently Normal Reflection of Being a Parent in the Digital World: A Literature Review

Hülya AYHAN^a, Erdinç ÖZTÜRK^a

^aİstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE

ÖZET Ebeveynlerin sosyal medya platformlarında çocuklarına ait fotoğraf, video ve kişisel bilgileri içeren gönderiler aracılığıyla paylaşımlar yapmasına "paylaşma (share)" ve "ebeveynlik (parenting)" kavramlarının birleşiminden oluşturulan bir kavram olan "sharenting"/"paylaşan ebeveynlik" denir. Sosyal medya platformlarında, ebeveynler yaptıkları paylaşımların içeriklerini çoğunlukla çocuklarına ait özel günlerden (doğum günleri ve mezuniyet törenleri gibi), ameliyat ve hastalıklar gibi çocuklarının sağlık durumlarından, çocuklarıyla birlikte yaptıkları sosyal faaliyetlerden oluşmaktadır. Paylaşan ebeveynlik olgusunda ebeveynlerin genel motivasyonlarının, hayatlarındaki önemli insanlarla sosyal ve duygusal bağlılığı geliştirme arzusu ve izlenim yönetimi ihtiyaçları (kendilerini sosyal medyada nasıl sunacaklarına dair ihtiyaçları) olduğu görüşü kabul görmektedir. Ayrıca ebeveynlerde görülen internet bağımlılığı da paylaşan ebeveynlik kapsamında, paylaşımlar yapılmasında etkilidir. Paylaşan ebeveynlik fenomeni, ebeveynler için psikolojik olarak iyi hissetme, aile ve toplum tarafından desteklenme ve sosyal medya platformlarında kendini var etme gibi olumlu sonuçlar sağlasa da çocuklar açısından özellikle gelişimsel sorunlar, psikolojik iyilik hâlinde bozulma, dijital kimlik hırsızlığına maruz kalma ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin bozulması gibi yıkıcı sonuçları olabilmektedir. Paylaşan ebeveynlik konusu, klinik ve gelişim psikolojisi perspektifinden çocuk yetiştirme tarzları ve dijital ebeveynlik kavramı açısından çalışılmakta ve her 2 alanla da doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, dijital ebeveynlik kavramı beraberinde dijital okuryazarlık kavramının da çalışılmasını zorunlu kılmaktadır. Paylaşan ebeveynlik fenomeninin sonucu olarak, çocukların yaşayabileceği gelişimsel sorunlar, psikolojik iyilik hâlinin bozulması, dijital kimlik hırsızlığına maruz kalma ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin bozulması gibi yıkıcı sonuçların önlenmesi için ebeveynlerin bu konu ile ilgili olarak bilgilendirilmesinin ve ebeveynlerin dijital ebeveynlik alanında yeterlilik gösterebilmeleri için eğitilmelerinin önemli birer müdahale yolu olduğu değerlendirilmektedir.

ABSTRACT Parents' sharing of photos, videos and other posts containing personal information of their children on social media platforms is called "sharenting", a concept created from the combination of English words "share" and "parenting". On social media platforms, parents mostly create the content of their posts from their children's special days, their children's health conditions such as surgery and illnesses, and social activities they do with their children. It is accepted that the general motivation of parents is the desire to improve social and emotional bonding with important people in their lives and their impression management needs about sharenting. Although the sharenting phenomenon provides positive results for parents such as psychological well-being, support by the family and society, and self-expression on social media platforms, it can also have devastating consequences for children, especially developmental problems, psychological well-being impairment, exposure to digital identity theft and deterioration of parent-child relationship. Sharenting is studied from the perspective of clinical and developmental psychology in terms of child-rearing styles and the concept of digital parenting, and it appears to be directly linked to both areas. In order to prevent devastating consequences such as developmental problems, psychological well-being impairment, exposure to digital identity theft and deterioration of parent-child relationship as a result of the sharenting phenomenon, it is considered that informing parents about sharenting and educating parents in order to be competent in digital parenting are important intervention methods.

Anahtar Kelimeler: Paylaşan ebeveynlik; psikotarih; çocuk yetiştirme stilleri; siber dissosiyasyon; dijital ebeveynlik

Keywords: Sharenting; psychohistory; parenting styles; cyberdissociation; digital parenting

Correspondence: Hülya AYHAN
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, İstanbul, TÜRKİYE/TURKEY
E-mail: hulyaayhan85@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences.

Received: 05 Feb 2021 **Received in revised form:** 16 Feb 2021 **Accepted:** 17 Feb 2021 **Available online:** 01 Mar 2021

2619-9459 / Copyright © 2021 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

DİJİTAL ÇAĞDA AİLE DİNAMİKLERİ

Entegre bir yeni neslin yetişebilmesi için çocukların kendilerini seven, sağlıklı kararlar alabilen, güven hissini verebilen, optimal düzeyde fiziksel ve psikolojik bakım verebilen ebeveynlerle toplumsal bir oluşumun parçası olarak sosyalleşmeleri kadar akranları ve diğer insanlarla etkileşime girmeleri de gereklidir.¹ Bu gerekliliklerin bir sonucu olarak, ailenin yakınına çocuğu tanımak ve çocuğun gelişimi ile ilgili bilgi almak ihtiyacı içindeyken, ebeveynler de çocuklarını yakınlarına tanıtmak ve çocuklarının gelişimi ile ilgili güncel ilerleyişini yakınlarına gösterme ihtiyacı içindedirler. Günümüzde ebeveynlerin, çocuklarıyla ilgili fotoğraf, video ve kişisel bilgileri içeren gönderiler aracılığıyla, aile ve yakınlarına çocuğun gelişimi ve büyümesi ile ilgili güncel bilgileri sağlaması, neredeyse sosyal bir norm hâline gelmiştir.² Geçmişte aileler, çocukları ile ilgili fotoğraf albümleri ve hatıra defterleri oluşturarak, bunları yakınlarıyla çevrim dışı olarak paylaşmaktayken, teknolojinin gelişimi ve sosyal medya platformlarının da çoğalmasıyla bu davranış kalıbı çevrim içi paylaşım modeline evrilmiştir.³

Bu yönelimde, önceki nesillere göre daha benzersiz ebeveynlik sorunları ile karşı karşıya olan günümüz ebeveynleri, çocuklarını dijital öncelikli bir kültürde yetiştirmek durumundadır.² Bireyler, ebeveynliğe geçişle beraber bu yeni role adapte olurken, çocukları ile ilgili konuşma eğilimindedirler ve bunu yapmaktan keyif alırlar. Deneyimleri, çoğunlukla çocuk büyütmeyle ilgilidir ve günümüzde ortak eğilim, ebeveynlerin bu deneyimleri sosyal medya aracılığıyla paylaşmasıdır.⁴ Diğer bir ifadeyle, teknolojinin evrimi ile aile fotoğrafları, ilk etapta aile web siteleri olarak yapılandırılmış çevrim içi ortamlarda paylaşılmaya ve izleyiciler/takipçiler tarafından görüntülenmeye başlanmıştır. Fotoğrafların bir araya getirilmesi ile oluşturulan geleneksel aile albümleri, aile üyeleri ve fotoğrafların gösterildiği izleyiciler arasında doğrudan etkileşime izin verirken, sosyal medyanın ilk sürümlerindeki fotoğraf paylaşımlarının ardından izleyicilerle gerçek zamanlı etkileşim eksikliğinin telafisi için bu platformlar tarafından ziyaretçiler, yayınlanan içerik hakkında geri bildirim vermeye davet edilmiştir.⁵ Sosyal medyanın, ebe-

veynler tarafından kabul görmesi ve benimsenmesiyle de Facebook gibi sosyal medya platformlarında bu paylaşımların yapılması daha yaygın hâle gelmiştir.⁶

PAYLAŞAN EBEVEYNLİK VE TEMEL BİLEŞENLERİ

Ebeveynlerin sosyal medya platformlarında, çocukları hakkında paylaşımlar yapmasına “sharenting”/“paylaşan ebeveynlik” denir.⁷ Bir birleşik kelime olan sharenting İngilizce “paylaşma/(share)” ve “ebeveynlik/(parenting)” kavramlarının entegre edilmesiyle oluşturulmuştur.^{4,8,9} MaltzBovy’e göre ise yapılan bu tanım eksik hatta yetersizdir.¹⁰ Yapılan davranışın, paylaşan ebeveynlik olarak sınıflandırılması için kitlesel bir izleyici grubunun ve çocuğun paylaşımlardan tanınma olasılığının var olması gerekmektedir. Yani paylaşım miktarının yanı sıra paylaşımın içeriği ve ulaştığı kitle de önemlidir. Ayrıca çocuğun mahremiyetinin ihlali de karşılanması gereken bir diğer kriterdir. Tüm bu kriterler dâhil edilerek MaltzBovy tarafından paylaşan ebeveynlik, ebeveynlerin, çocuklarının mahremiyetini ihlal eden ve çocukları hakkında birçok ayrıntılı bilgiyi içeren fotoğrafları, videoları ve paylaşımları sosyal medya aracılığıyla kamuya açıklaması şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰ Yani paylaşan ebeveynlik, ebeveynlerin çocuklarının mahremiyetlerini ihlal ettikleri ve çocuklarının kişisel bilgilerini ifşa ettikleri fotoğraflar, videolar ve postları sosyal medyada aşırı miktarda paylaşımları olarak kapsamlı bir şekilde tanımlanabilmektedir.

Paylaşan ebeveynlik kavramı, cinsiyet yönünden tarafsız bir kelimedir. Kavramsal açıdan sosyal medyadaki paylaşımlar, hem anneler hem de babalar tarafından yapılabilmektedir. Ancak sosyal medya platformlarına ebeveyn katılımını haritalayan, giderek artan sayıdaki disiplinler arası çalışmalar aksi yönde bulgulara ulaşmaktadır. Bazı araştırmalar hem annelerin hem de babaların çocuklarıyla ilgili çevrim içi içerik paylaştığını öne sürerken, bazı çalışmalar ise annelerin çocuklarıyla ilgili bilgileri, özellikle de aile fotoğraflarını babalara göre daha sık paylaştıklarını öne sürmektedir.^{11,12} Aslında bu durum, genel sosyal ağ kullanım modelleri ile paralellik göstermektedir. Kadınlar erkeklere kıyasla daha fazla sosyal medya kullanmakta ve sosyal medyada

daha fazla fotoğraf paylaşmaktadır.^{13,14} Diğer taraftan, bu fenomen sadece ebeveynlere de özgü değildir. Büyükanne ve büyükbabalar, geniş aile ve hatta arkadaşlar, hayatlarındaki çocuklarla ilgili kişisel bilgileri sosyal medya hesaplarında kolayca paylaşabilmektedirler.¹⁵

Ebeveynler bu paylaşımlar (fotoğraflar, videolar, yorumlar, vb.) aracılığıyla, çocukları için çevrim içi bir doküman arşivi yani dijital kimlik oluştururlar.⁴ Ebeveynlerin, ebeveynliğe dair zevklerini ve zorluklarını aileleri, arkadaşları ve akrabalarıyla Facebook, Instagram veya bloglar gibi çevrim içi platformlar üzerinden paylaşımları, günümüzde pek çok çocuğun konuşmaya başlamadan hatta anne rahminden bile ayrılmadan, dijital bir kimlik kazanmasıyla sonuçlanmaktadır.¹⁶ Bu dijital kimlik inşa sürecinde, ebeveynlerin paylaşımlarının içeriklerini inceleyen araştırmalar, ebeveynlerin 4 temel alanda paylaşım yaptıklarını göstermektedir. Bunlar; özel günler, sağlık, birlikte yapılan sosyal faaliyetler ve çocuklar ile ilgili bilgi paylaşımı şeklinde sınıflandırılmaktadır. Özel günler kapsamında doğum günleri, mezuniyet törenleri ve bebek ilk dişini çıkardığında yapılan diş buğdayı partileri; sağlık kapsamında ameliyatlara ve hastalıklar; birlikte yapılan sosyal faaliyetler kapsamında yemekler, piknikler, günübirlik seyahatler ve son olarak çocuklarla ilgili bilgi paylaşımı kapsamında ise bilişim, tavsiyeler, şiddet ve istismar gibi uygunsuz davranışlara yönelik farkındalık artırma amaçlı tepkiler paylaşılmaktadır.⁴ Kumar ve Schoenebeck bu paylaşım türlerine ek olarak, ebeveynlerin sosyal medyada çocuklarının aile/arkadaşlarıyla birlikte çekilmiş fotoğraflarını, sevimli ya da komik olduğunu düşündükleri fotoğraflarını da paylaştıklarını belirtmiştir.³ Ebeveynler, başkaları tarafından uygunsuz olarak değerlendirilebilecek (örneğin çocuğun banyo yaparken çekilmiş çıplak fotoğrafı) ve çok fazla kişisel bilgi barındıran (çocuğun adı ve soyadı, yaşı, yaşadığı yer, vb.) paylaşımlar da yapmaktadır.²

Ebeveynler için paylaşan ebeveynlik sürecine katılım gösterme motivasyonunun en önemli belirleyicisi sonuçlarıdır. Günümüz ebeveynlerinin, paylaşan ebeveynlik fenomeni açısından karşı karşıya kaldığı önemli bir durum bu fenomene katılmanın ya da çekilmenin belirli psikolojik ve sosyal sonuçları

nın olmasıdır. Bu nedenle, ebeveynlerin paylaşan ebeveynlik fenomenine nasıl bir anlam yükledikleri ve nasıl bir yönelim sergiledikleri psikoloji ve diğer disiplinlerde araştırılan bir konu hâline gelmektedir. Damkjaer tarafından yapılan araştırmaya göre ebeveynler paylaşan ebeveynlik fenomenine “*aile odaklı tip*”, “*akran odaklı tip*”, “*karşıt tip*” ve “*kullanmayan tip*” olmak üzere 4 tip iletişimsel yönelim sergilemektedir.¹⁶

Aile odaklı ebeveynler, bir aile öyküsü ve kimliği oluşturmak ve gerçekleştirmek, nesiller arası bağları göstermek ve kutlamak, gelenek, günlük yaşamın döngüsel doğası ve bir soyun parçası olmak gibi aile değerlerini doğrulamak için sosyal medyada paylaşan ebeveynlik olarak kabul edilebilecek paylaşımlar yaparlar. Hamilelikle ilgili son dakika gelişmeleri, bebeğin tanıtımı, bebeğin “ilkleri” ile ilgili gelişimsel açıdan kilometre taşı sayılabilecek yaşantılar (ilk gülümseme, ilk bebek arabasına biniş, vb.) sosyal medyadaki tüm arkadaşlar tarafından görülebilir. Ayrıca bu paylaşımlar, çiftler arasındaki yakınlığı ve bağlılığı da birbirlerinin paylaşımlarını beğenmeleri ve bu paylaşımlara yorum yapmaları yoluyla geliştirebilir. Geniş aile de bu paylaşımlara yorum yaparak aile bağlarını güçlendirir, ancak bu paylaşımlar karşılıklı bir konuşma sayılacak kadar sayıda yorum almadığından gerçek bir diyaloga dönüşmezler.¹⁷ Bu nedenle aile odaklı yaklaşım esas olarak monolojiktir. Bu yaklaşımda, paylaşan ebeveynlik, ilişkisel ve ritüel bir işleve hizmet eder ve aileye dair sosyal bağları, normları güçlendirmeye ve sosyal sermayeyi birleştirmeye yardımcı olur.¹⁸

Akran odaklı ebeveynler, ortak yanları (var olan veya gelecekte var olacak) ebeveyn rolü olan heterojen sosyal ağlar oluşturmaya ve bunlara katılmaya odaklanmaktadır.¹⁸ Bu ebeveynler, sosyal medya platformlarında bir ya da birkaç büyük çoğunlukla da kapalı ya da gizli çevrim içi ebeveynlik gruplarına katılırlar. Bu ebeveynlerin paylaşan ebeveynlik kapsamındaki paylaşımları, tüm paylaşımlarının büyük bir bölümünü oluşturur. Akran odaklı yaklaşım esas olarak diyalojiktir. Yani paylaşımların çoğu hamilelik ve ebeveynliğin iniş ve çıkışları ile ilgili bilgi ve görüş alverişine odaklanmaktadır. Danışma amaçlı sorularla, kişinin ne bekleyebileceği ve neyin normal olduğu ele alınır; ancak aynı zamanda soruların sos-

yalleşme ve doğrulanma amacı da bulunabilir (örneğin bir ebeveynin yaş günü için çocuğuna kıyafet seçerken tavsiye istemesi). Bu yaklaşımda paylaşılan ebeveynlik, çocuğun çekici, eğlenceli ve genellikle oldukça estetikleştirilmiş fotoğraflarını sunarak, ebeveynliğe olan bağlılığı ifade etmek için de kullanılır. Gruplar içinde destekleyici ve samimi bir etkileşim kurmak amaçlandığından, gönderiler grup üyeleri tarafından duyarlılıkla karşılanır. Akran odaklı yaklaşımda genellikle sürekli projeksiyon, raporlama, kendi kendini izleme, bilgi edinme ve en önemlisi paylaşılan ebeveynlik yoluyla öz kimlik üretimi görülmektedir.¹⁶

Karşıt yönelimli ebeveynler, paylaşılan ebeveynlik fenomenine karşı isteksiz veya dirençle karakterizedir. Bu ebeveynlerin, sosyal medya hesapları olmakla beraber ebeveynlikle ilgili son derece düşük sıklıkta paylaşım yaparlar.¹⁹ Bu yönelim, paylaşılan ebeveynlik fenomenine yönelik eleştirel ve kendini yargılayan bir tutum ve aynı zamanda paylaşılan ebeveynlik normlarının ve beklentilerinin müzakeresi ile karakterizedir.¹⁶ Son olarak, kullanmama tutumunda ise ebeveynler sosyal medya platformlarını ebeveynlikle ilgili paylaşım yapmak için kullanmazlar. Bu durum, genel olarak sınırlı bir sosyal medya kullanımı ve aile iletişimine sınırlı katılımı içeren bir yönelim olabilir veya sosyal medyanın iletişim için kasıtlı olarak seçilmediği bilinçli bir strateji de olabilir.¹⁶

PAYLAŞAN EBEVEYNLİK FENOMENİNİN PSİKOTOPLUMSAL SONUÇLARI

Çevrim içi platformlarda, paylaşılan ebeveynlik davranışını gösterme yöneliminde olan ebeveynlerin motivasyonel yapılarını inceleyen Nadkarni ve Hofmann, sosyal medya kullanımı için “aidiyet” ve “kendini sunma” ihtiyacını içeren 2 temel motivasyonu bir model olarak kuramsallaştırmıştır.²⁰ Ampirik kanıtlar da sosyal medyada paylaşım yapan insanların motivasyon kaynaklarının, hayatlarındaki önemli insanlarla sosyal ve duygusal bağlılığı geliştirme arzusu ve kendilerini sosyal medyada nasıl sunacaklarına dair ihtiyaçlar olarak tanımlanan izlenim yönetimi ihtiyaçları olduğu görüşünü desteklemektedir.²¹ Paylaşılan ebeveynlik ile ilgili literatür incelendiğinde de ebeveynlerin, motivasyon kaynak-

larının bu ikili modelle uyum sağladığı görülmektedir. Ayrıca araştırmalar, ebeveynlerin sosyal medya platformlarını arkadaşları, aileleri ve diğer ebeveynlerle bağlantı kurmanın bir yolu olarak gördüklerini ve bu platformlara olumlu değer yüklediklerini göstermektedir.²² Çevrim içi platformlarda, ebeveyn ile çocuğun benliği arasındaki sınırlar bulanıklaşabileceğinden, kişinin ebeveynliği ve/veya çocuğu ile ilgili paylaşımında bulunmasının, çocuğu ve/veya ebeveynliği aracılığıyla kendisini tanıtmaya dönük bir davranış olduğu değerlendirilmektedir.⁸ Ebeveynler çocukları ile ilgili paylaşımında bulunurken, sosyal rollerini teyit edebilirler, kendilerini belirli bir açıdan tanımlayabilirler ve izleyicilerden onay alabilirler.³ Paylaşılan ebeveynlik fenomeninin, ebeveynlerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından sonuçları bunlarla sınırlı değildir. Ebeveynler paylaşılan ebeveynlik yoluyla, takipçileriyle bir bağ kurmaktadır ve bu fenomeni sosyal hayata katılmak ve ailelerine/arkadaşlarına çocuklarının hayatları ile ilgili güncel bilgileri ulaştırmak için bir yol olarak değerlendirmektedirler.²³

Ebeveynlerin, psikososyal ihtiyaçları bakımından ise ebeveynler sosyal medya platformları üzerinden yararlı bilgiler alarak ve sordukları sorulara cevap bularak destek alabilirler ve bu yolla kendilerini daha az yalnız hissederler.¹² Ayrıca ebeveynler, başkaları tarafından iyi ebeveyn olarak değerlendirilme ihtiyaçlarını da paylaşılan ebeveynlik yoluyla giderirler ve çocuklarının yaşadıkları tıbbi ve sosyal konulara yaptıkları paylaşımlar üzerinden dikkat çekebilirler.³ Özellikle, engelli ya da ölümcül hastalıkları olan çocukların ebeveynleri kendileri için destekleyici bir ortam yaratabilirler. Bunların yanı sıra, ebeveynlerin çevrim içi paylaşım yapmaları izleyicilerin (aile üyeleri, arkadaşlar, vb.) bu paylaşımlara yorum yapmalarına ve beğeni şeklinde tepki verebilmelerine olanak sağlar. Nörobilim perspektifi ile elde edilen bulgular, beğeni “like” almanın başkalarının onayını almanın bir ölçütü olduğunu göstermektedir.²⁴ Zell ve Moeller ise beğeni alma ve hafıza ile ilgili yaptıkları araştırmalarında, kullanıcıların daha fazla beğeni alan durum güncellemelerini daha iyi hatırlama eğiliminde olduklarını ve beğeni almayı mutluluk ve öz saygı ile ilişkilendirdiklerini göstermiştir.²⁵ Hong ve ark. da beğeni almayı çevrim

içi bir hediye olarak adlandırmışlardır.²⁶ Yani ebeveynlerin paylaşımları ile ilgili yorum ve beğeni alma düzeyleri arttıkça kendilerini ve ebeveynliklerini kabul görmüş olarak algıladıklarından, beğeni miktarının artışı kendi benliklerine daha fazla değer vermelerini sağlamaktadır.²⁷

Paylaşan ebeveynlik olgusunun, yukarıda bahsedilen olumlu getirilerinin yanı sıra olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Ebeveynler çocukları ile ilgili birçok hassas ve kişisel bilgiyi ifşa edebilirler (örneğin çocuğun kimlik bilgileri, sağlık bilgileri, vb.), gelecekte aşığılama ve siber zorbalık için kullanılacak materyalleri paylaşabilirler ve çocuğu ekonomik gelir elde etme aracı olarak kullanabilirler. Buradaki en önemli sorun, ebeveynlerin çocuklarının çevrim içi kimliğini çocuğun rızası olmadan inşa etmeleridir. Çocukların, sosyal medyayı kullanmak istemediği veya ebeveyninin kendisi ile ilgili yaptığı paylaşımlar üzerinde söz hakkı talep ettiği durumlarda bile çocuk hakkındaki bilgiler bu istek ve talepler göz ardı edilerek sosyal ağların bir parçası hâline gelmektedir.²⁸ Ebeveynlerin yaptıkları paylaşımlar, çocukların kendi kimliklerini geliştirme sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle çocukları utandıracak paylaşımlar yapmak ve çocuğun uygunsuz fotoğraflarını paylaşmak, çocuk için ebeveyninden istemediği ve kendisinin de oluşturmak istemediği bir dijital kimliğe sahip olmasına neden olmaktadır. Çocuk, ayrıca bir çocuğun fotoğraflarını, başka sosyal medya hesaplarında yeniden yayınlayarak, kendi çocuğu gibi gösterme olarak tanımlanan “dijital kaçırılmaya” (digital kidnapping) maruz kalabilir.²⁸ Uzun vadede ise ebeveynler, çocuklarına ait olan ve kurum ve kuruluşlarca bilinmesi istenmeyen bilgileri paylaşarak, çocuklarının üniversite ve iş kabulü alma süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilir ve bu bilgiler daha sonra “veri koruma” firmaları tarafından kullanılarak, bu firmaların ekonomik teşvikler için insan profilleri oluşturmalarına ve bu bilgiler üzerinden gelir elde etmelerine neden olabilir.²⁷ Çocuğun psikolojik dinamikleri göz önüne alındığında, paylaşan ebeveynlik, öz kimlik, özerklik ve güven gelişimini etkilemesi ve akranlarıyla olan etkileşimleri belirli oranda negatif yönde değiştirmesi nedeniyle çocuklar için gelişimsel riskler de oluşturabilir. Ebeveynler çocukları ile ilgili gizli kalması gereken ya

da çocukları utandıracak bilgileri paylaşarak, onların hem akranları hem de yabancılar tarafından uygulanabilecek zorbalığa maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Utanç ve zorbalık tehdidi, otonom bir birey olarak var olmayı öğrenen bir çocuğun gelişimini ciddi şekilde etkileyebilir.²⁹

Sosyal medya platformlarını izlenim yönetimi için kullanan, ergenler açısından da paylaşan ebeveynlik önemli bir sorun hâline gelebilmektedir.³⁰ Ergenlik dönemi için izlenim yönetimi, kendilik imajlarının denenmesi ve başkalarının onayının ve geri bildirimlerinin aranması ile karakterizedir. Aynı zamanda gelişimsel olarak ergenlik dönemi için önemlidir.³¹ Ancak bu süreç, ebeveynlerin paylaşan ebeveynlik faaliyetleri nedeni ile kısıtlanabilmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarını sosyal medya platformlarında nasıl sergilemek istedikleri ve çocukların da kendilerini nasıl sunmaya çalıştıkları arasında yaşanan çelişki kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ergenler kendilerini olabildiğince iyi göstermeye çalışırken ve fiziksel görünümlemlerini daha da iyileştirmek için filtreler kullanırken, ebeveynler “doğal” görünümlü bir aile hayatını ve ebeveynlik rollerini paylaşmayı tercih ederler.³² Bu çelişkili süreç, aile içinde “paylaşan ebeveynlik kaosu” olarak yaşanmakta ve bütün aile bireyleri adına bir kriz psikolojisi oluşturmaktadır. Ergenlik dönemi için diğer bir önemli konu da mahremiyettir.³³ Ebeveynlerden ayrılmaya ve bağımsız bir yapı oluşturmaya çalışan ergenlik dönemindeki çocuklar, ebeveynlerinin utanç verici, olumsuz davranışları ifşa eden ve sosyal medyada aşırı açıklayıcı veya müdahaleci bilgileri paylaşmalarını, mahremiyetlerine bir müdahale olarak değerlendirmektedirler. Mahremiyete saygı ve gizliliğin, aynı zamanda, sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin ayrılmaz bir parçası olan güven ve saygı oluşturmaının temel bir bileşeni olduğu göz önüne alındığında, ebeveynlerin sosyal medyada çocukları ile ilgili aşırı paylaşımında bulunmaları çocuğun ebeveyniyle güvene dayalı bir ilişki sürdürme becerisini sınırlayabilmektedir.³³ Unutulmamalıdır ki paylaşan ebeveynlik fenomeninin, kısa dönemli olumsuz psikolojik sonuçlarına ilişkin bulgular olsa da çocuklar üzerindeki uzun dönemli psikolojik etkilerine ilişkin bulgular ise oldukça sınırlıdır.³⁴

PAYLAŞAN EBEVEYNLİK FEMONENİNİN HUKUKSAL VE ADLİ BİLİMLER BAKIŞ AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Paylaşan ebeveynlik fenomeni, yasal bir zeminde incelendiğinde bu fenomeninin çocuklar ve ebeveynler arasında yasal anlamda çatışmaya neden olabileceği görülmektedir. Avrupa Adalet Divanında ve Avrupa Birliğinin Genel Veri Koruma Yönetmeliği'nde silme hakkı olarak adlandırılan unutulma hakkı “söz konusu kişiye ait mevcut algının bozulmaması için kişinin yanıltıcı, gereksiz, kronolojik olarak hatalı, utanç verici olabilecek veya kişiyle ilgili muhtemelen adıyla ilgili olmayan veriler içeren geçmiş kayıtları silme, sınırlama veya değiştirme hakkı” olarak tanımlanmaktadır.²⁹ Bu kararlar, çocukların çıkarlarının korunması ve ebeveynlerin çocukları ile ilgili sosyal medyada yaptıkları paylaşımların dengelenmesi amaçlanmıştır. Örneğin Fransa çocuklara yetişkin olduklarında paylaşım ihlalleri ile ilgili ebeveynlerini dava etme hakkı vermiştir ve reşit olduktan sonra bu hakkı kullanarak ebeveynlerini dava eden çocuklar bulunmaktadır.³⁵ Türkiye’de ise paylaşan ebeveynlik olgusunun, hukuksal süreçlerine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Paylaşan ebeveynlik olgusunun en aşırı düzeydeki kullanım formu belki de çocukların ticari amaçla istismar edilmesine yol açabilmektedir.²⁸ Çocuk, takipçilerin dikkatini çekmek ve para kazanmak için ebeveyn(ler) tarafından bir araç olarak kullanılabilir. Bu durumun, çocuk için olumsuz ruhsal etkilerinin olup olmayacağı, elbette ebeveynlerin neyi, nasıl paylaştığına ve kullandığına bağlıdır. Ticari amaçla çocuğun kullanıldığı en aşırı örneklerden biri DaddyOFive YouTube kanalıdır. Bu video kanalında ebeveynler, 9 ve 11 yaşlarındaki çocuklarına zorbalık ve şakalar yapmakta, çocuklarını taciz etmekte, yalan söylemekle itham etmekte, çocuklarının eşyalarını yok etmekte ve bunları yaparken çocukları kayda alıp tüm tepkilerini çevrim içi olarak paylaşmaktadır. Ebeveynlere yönelik büyük bir eleştiri dalgası yaşanmasının ardından, çocuklara yönelik taciz ve ihmal nedeniyle bu ebeveynler hakkında dava açılmıştır ve bunun sonucunda taciz ve şaka kayıtları içeren videolar kaldırılmıştır, ebeveynler kamuoyundan özür dilemişlerdir ve DaddyOFive YouTube kanalı için video içeriği oluşturmayı bırakmışlardır. Bu tür-

den kanallar, pek yaygın olmamakla birlikte yalnızca çocukların hayatlarından ilginç şeyler yakalayan ve bunları paylaşarak takipçi ve kazanç elde eden kanallar, bloglar ve web siteleri yaygın bir şekilde ebeveynlerce yönetilmektedir.²⁸

BAĞIMLILIK PERSPEKTİFİNDEN PAYLAŞAN EBEVEYNLİK

Ebeveynlerin, paylaşan ebeveynlik kapsamındaki davranışları bağımlılık perspektifinden de çalışılmaktadır. Literatürde tespit edilmiş ve incelenmiş birçok bağımlılık türü vardır. Bu bağımlılık türlerinden bazıları oyun bağımlılığı, egzersiz bağımlılığı, cep telefonu bağımlılığı, çevrim içi seks bağımlılığı, alış-veriş bağımlılığı, işkoliklik, internet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığıdır.^{36,37} Paylaşan ebeveynlik olgusu ile bağlantılı olan tür ise internet bağımlılığı ve sosyal medya bağımlılığı olarak kabul görmektedir. İnternet bağımlılığı, doğrudan kişinin kendi davranışı üzerindeki kontrolünü kaybetmesine bağlı olan davranışsal bir bağımlılık olarak kategorize edilmektedir.³⁸ Sosyal medya bağımlılığı ise kişilerin zorlantılı şekilde sosyal medyayı aşırı kullandıkları, bir internet bağımlılığı biçimi olarak görülmektedir.³⁶ Sosyal medya bağımlılığı olan kişiler, sosyal medya konusunda yoğun bir endişe hâli içindedirler ve sosyal medyaya giriş yapmak ve sosyal medyayı kullanmak için kontrol edilemeyen bir dürtüsellik göstermektedirler.³⁹ Bu bilgiler ışığında, bağımlılık perspektifinden paylaşan ebeveynlik öz denetim eksikliği olarak değerlendirilebilecek kendini durduramama ve dürtüsel davranma gibi davranış kalıpları ile karakterize bir yapı olarak kabul edilmektedir.⁴⁰ Bu öz denetim eksikliği, tatmin edici bir kişisel ve profesyonel yaşamın gelişimini engellerken, kullanıcının günlük rutini üzerinde de negatif bir etkiye sahiptir.⁴¹ Bu bağlamda yapılan araştırmaların sonucunda, internet bağımlılığının, paylaşan ebeveynlik gibi riskli çevrim içi davranışlar gerçekleştirme olasılığını artırabileceği yönünde bulgulara ulaşılmaktadır.³² Hinojo-Lucena ve ark.nın internet bağımlılığının paylaşan ebeveynlik ve öz denetim ile ilişkisini inceledikleri araştırmalarında, internet bağımlılığının ve öz denetimin doğrudan ilişkili olduğunu ve paylaşan ebeveynlik üzerinde belirli bir etki gösterdiklerini bulmuşlardır.⁴⁰ Alanyazında, bağımlılık perspektifinden paylaşan ebeveynlik olgusunun

sınırlı düzeyde çalışılması konu ile ilgili yapılacak değerlendirmelerin kısıtlı kalmasına neden olmaktadır.

PAYLAŞAN EBEVEYNLİK: BİR DİJİTAL EBEVEYNLİK MODELİ

Paylaşan ebeveynlik olgusu, modern dünyada dijital ebeveynliğin bir yansıması olarak da değerlendirilmekte ve bu bağlamda dijital ebeveynlik kavramının kendisi çalışılmaktadır.^{42,43} Dijital ebeveynlik kavramı, çocukların güvenliğini kötüye kullanım tehdidinden korumak için dijital cihazları, hem çevrim içi hem de çevrim dışı kullanma kurallarıyla ilgili ve ayrıca ebeveyn-çocuk etkileşimi biçimleri, ebeveyn disiplin yöntemleri, sosyalleşme ve ebeveyn arabuluculuk stratejileriyle ilgili bir ebeveynlik stratejisi olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴ Mascheroni ve ark. ise dijital ebeveynlik kavramını, ebeveynlerin dijital teknolojinin çocuklar tarafından kullanımına dâhil olma (ebeveyn arabuluculuğu), dijital teknolojiyi günlük etkinliklerinde ve ebeveynlik uygulamalarında kullanma şekilleri olarak tanımlamışlardır.⁴⁵ Sonck ve ark. çalışmasında ise dijital ebeveynlik için dijital yönelimli çocuk yetiştirme stillerine sahip olmak gerekmektedir.⁴⁶ Bu roller, ebeveynin içinde bulunduğu dijital çağın gereksinimlerine göre hareket edebilmek, dijital araçlara temel düzeyde de olsa hakim olabilmek ve çocuğunu çevrim içi platformlardan gelebilecek risklere karşı koruyabilmek, dijital ortamlardaki olanakların farkında olabilmek, kişisel haklara ve sınırlara gerçek hayatta saygı duyduğu gibi dijital ortamda da aynı şekilde davranılması gerektiğini çocuğa öğretebilmek ve son olarak teknolojik gelişmelere açık olabilmek şeklinde sınıflandırılmıştır. Tüm bu roller, “*dijital okuryazarlık*”, “*farkında olma*”, “*kontrol*”, “*etik*” ve “*yenilikçilik*” boyutları olarak adlandırılmıştır.⁴⁶

Alt boyutlardan ilki olan dijital okuryazarlık kavramı, dijital medya ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı için geniş bir yetkinlik kümesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Genellikle bilgisayar okuryazarlığı, internet okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilgi okuryazarlığı gibi diğer okuryazarlık biçimleriyle ilişkilendirilmektedir.⁴⁷ Bu konu ile ilgili yapılan geçmiş çalışmalar, ebeveynlerin çocuklarının internet kullanımına aracılık etmeleri için

dijital okuryazarlık becerilerine odaklanırken, şimdi-lerde ebeveyn rehberliğine ve çocukların dijital medyaya erişiminin ebeveynler tarafından yönetilmesine odaklanılmakta ve ebeveynlerin kendi uygulamalarına daha az odaklanılmaktadır.⁴⁸ Diğer yandan, Sonck ve ark. dijital okuryazarlığın araçsal (işlevsel), bilgilendirici (anlama, gezinme, değerlendirme) ve sosyal (iletişim, kendini çevrim içi ortamda gösterme, mahremiyet) olmak üzere 3 farklı alanda dijital beceriler gerektirdiğini öne sürmektedirler.⁴⁶ Çevrim içi platformlarda paylaşım yapan ebeveynlerin, gizlilik ayarlarını değiştirebilmesi araçsal beceriler için takipçi listelerini ve takip ettikleri kişileri düzenleyebilmeleri bilgilendirici beceriler için hangi bilgileri çevrim içi olarak paylaşacaklarını düzenleyebilmeleri ise sosyal beceriler için örnek gösterilebilir. Ancak dijital okuryazarlık dijital becerilerin bir uzantısı olarak, sadece hesapları değiştirme yeteneği değil aynı zamanda çevrim içi katılımcı davranışlarının sonuçlarını anlayabilme/öngörebilme yeteneğidir.³⁴ Özellikle, fiziksel olarak birlikte olunan durumlarda genellikle küçük ve tanımlanmış izleyicilerle etkileşime girilirken, sosyal platformlarda bunun tam aksine kitlelerin boyutu, kompozisyonu, sınırları ve erişilebilirliği değiştiğinden paylaşımların tam olarak kimler tarafından görüntülediğini belirlemek oldukça zorlaşmaktadır.⁴⁹ Ebeveynlerin, paylaşımlarının kimlere ulaştığına ilişkin olarak yaptıkları tahminler ve bu duruma yönelik beklentileri, paylaşan ebeveynlik fenomeni kapsamındaki davranışlarını etkileyebilmektedir. Ebeveynler daha tanımlı ve belirli kitleleri hayal ettiklerinde, çocuklarının gizliliğini ihlal etme veya içeriğin istenmeyen bir kitle tarafından tüketilmesine izin verme potansiyeli göstermektedirler. Bu durum, yayınlanan içeriği tüketen gerçek izleyici ile hayal edilen arasında bir kopukluk olmasının önemli bir risk faktörü olduğunu göstermektedir. Ebeveynler tarafından, çocukların kendilerinin kasıtlı müdahalesi olmaksızın merkezi bir rol oynadıkları dijital bir ayak izi yaratılarak, çocuklar hakkında sonsuza kadar ulaşılabilme potansiyeli olan içerikler paylaşımlarına neden olur. Paylaşan ebeveynlik fenomeni hızla büyümeye devam ederken, bu dijital maruz kalmanın çocuklar üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkında çok az şey bilinmektedir.³⁴

Farkındalık alt boyutu, ebeveynlerin çevrim içi ortamın olanaklarına ve risklerine ilişkin fikir ve bilgi sahibi olmasıdır. Eğitim kaynakları, eski ve yeni arkadaşlar için sosyal ağlar, oyunlar, içerik üretimi, kariyer gelişimi ve istihdam, kişinin ihtiyaçlarına yönelik tavsiyelere ve bilgilere ulaşma ve global düzeyde enformasyona erişim çevrim içi olanaklara örnek olarak verilebilir. Yasa dışı içerikler, şiddet (aşırı ve cinsel içerikli), ırkçı aktiviteler, nefret söylemleri, zorbalık, taciz, kendine zarar verme (intihar vb.), yasa dışı aktiviteler (bilgisayar korsanlığı vb.), yanlış ya da taraflı bilginin yayılımı ise çevrim içi riskler kapsamında değerlendirilmektedir Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Araştırma Projesi (AÇÇAP), 2010.⁵⁰ Ebeveynin rollerinden en önemlisinin çocuğunu risklere karşı korumak olduğu düşünüldüğünde, farkındalık boyutu açısından çevrim içi ortamın olumsuz yönlerinin ebeveynler tarafından fark edilmesi oldukça önemlidir.

Kontrol alt boyutu, ebeveynlerin çocukları risklere karşı korurken aynı zamanda da çevrim içi ortamın olanaklarından faydalanmalarını sağlayacak stratejileri belirleyebilmeleri ve bunları uygulayabilmelerine ilişkin becerileri kapsamaktadır. Bu alt boyutta yetkin olan ebeveynlerin, çocuğun kişisel bilgilerini ve fotoğraflarını hiç kimseye paylaşmaması ve çocuklarını çevrim içi ortamda karşılaşılabilecek sorunlara karşı eğitmeleri ve gerekli önlemleri almaları beklenmektedir.⁵¹

Etik alt boyutunda, ebeveynlerin fikri mülkiyete saygılı olmaları, ulaştıkları bilgilerin güvenilirliğini araştırmaları ve eldeki bilgileri kullanırken ya da paylaşırken bu bilgilerin hak sahiplerinin isteklerine uygun davranmaları beklenirken, yenilikçilik alt boyutunda ise çevrim içi ortamlardaki yeniliklere ilgi duymaları, bunları öğrenmek için çaba göstermeleri, bu yeniliklerin olumlu ve olumsuz yönlerini fark edebilmeleri beklenmektedir.⁵² Dijital okuryazarlık, dijital okuryazarlığın alt boyutları ve paylaşan ebeveynlik fenomeni birlikte değerlendirildiğinde ebeveynlerin bu alandaki yetkinlik düzeylerinin davranışlarını yönlendirebileceği, yetkinlik düzeylerinin düşük olmasının ise riskli davranışları beraberinde getirebileceği araştırmalarca desteklenen bulgulardır.³⁴

Dijital ebeveynlik kavramına ilişkin olarak Öztürk'ün yaptığı tanımlama da oldukça yenilikçidir.⁴² Öztürk'e göre bu kavram çocuk, anne ve babasını model alan bir davranış örüntüsü oluşturduğundan, ebeveynlerin dijital iletişim ağlarını ve sosyal medya uygulamalarını öncelikle kendilerinin yeterli düzeyde kullanabilmesi ve sonrasında bu bilgileri çocuklarına öğretebilmeleri olarak tanımlanmaktadır. Bu alanda, gerekli yeterliliğe sahip olmayan ebeveynlerin yanlış çocuk yetiştirme stilleri de uygulamalarının bir sonucu olarak bu çocuklar siber hayatlara hapsolacak, siber bağımlılıkların ve siber psikopatolojilerin kurbanları olacaklardır. Diğer yandan bu alanda yeterliliğe sahip olan ebeveynlerin, hem kendileri hem de çocukları çevrim içi ortamları uygun bir şekilde kullanacakları için paylaşan ebeveynlik olgusu yıkıcı bir yapı hâline gelmeyecektir.⁴²

PAYLAŞAN EBEVEYNLİK VE EBEVEYNLİK TARZLARI

Paylaşan ebeveynlik olgusu üzerinden çalışılan diğer bir konu da paylaşan ebeveynlik fenomeninin, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarıyla ilişkisi- dir.^{3,42,53} Baumrind, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzlarının “duyarlılık” ve “talepkârlık” olmak üzere 2 boyut üzerinden değerlendirilebileceğini öne sürmüştür.⁵³ Duyarlılık boyutu, ebeveynlerin uyum sağlayıcı, destekleyici ve koşulsuz biçimde çocuğun bireyselliğini ve kendisini kanıtlanmasını ne ölçüde teşvik ettiği ile sıcaklık, özerklik ve gerekçeli iletişim bileşenlerini kapsamaktadır. Talepkârlık boyutu ise çocuğun topluma entegre olması için ebeveynlerin davranış düzenleme, doğrudan karşı çıkma, davranış kontrolü ve çocuğun faaliyetlerini denetleme davranışlarını içermektedir. Duyarlılık ve talepkârlık düzeyleri yüksek ebeveynler yetkilendirici tarzda ebeveynliği, duyarlılık ve talepkârlık düzeyleri düşük ebeveynler reddedici tarzda ebeveynliği, duyarlılık düzeyi yüksek talepkârlık düzeyi düşük ebeveynler izin verici tarzda ebeveynliği ve duyarlılık düzeyi düşük talepkârlık düzeyi yüksek ebeveynler ise otoriter tarzda ebeveynliği benimsemektedirler. Paylaşan ebeveynlik olgusunun hangi alt boyutla ilişkili olabileceği değerlendirildiğinde, karşımıza duyarlılık alt boyutu çıkmaktadır. Duyarlılık düzeyi yüksek olan ebeveynler çocuklarına yakın olmak, onları destekleyip beğenmek amacı ile sosyal medya platform-

larında onlarla ilgili paylaşımlar yaparken, aynı zamanda bu duyarlı ebeveynliklerinin kitleler tarafından görülmesini de sağlamaktadırlar.³ Paylaşan ebeveynlik fenomeninin olumsuz yüzü olan çocuğun takipçilerin dikkatini çekmek ve para kazanmak için bir araç olarak kullanıldığı durumlar (örneğin DaddyoFive kanalı) psikotarihsel açıdan da ele alınabilir; çünkü psikotarih, çocukluk çağı travmaları ve bu travmalara yol açan yanlış çocuk yetiştirme stillerinin bireyin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini çalan bir psikoloji bilimidir.^{1,54,55} Çocuğun, ebeveynleri tarafından gördüğü ihmal ve istismarın temelinde yatan psikolojik unsur, ebeveynlerin kendilerinde katlanamadıkları duygularını çocuklarına yansıtmaları ve böylece kendileri için herhangi bir risk oluşturmayacak şekilde, bu duyguları çocuğunun bedeninde kontrol etme imkânı elde etmeleridir. Aileleri tarafından travmatize edilen çocuklar, hem bakım vereni ile güvenli bağlanma geliştiremez hem de çocuğun ruhsal bütünlüğü kesintiye uğrar ve bilinç, kimlik ve çevreyi algılama yetilerinde sorunlar ortaya çıkar. Bu çocukların yaşadıkları travmatik tecrübelerle başa çıkmaya çalışırken, psikopatoloji geliştirmesi kaçınılmazdır. Bu açıdan bakıldığında, gerekçesi her ne olursa olsun çocuğunu ihmal ve istismar ederek bunu çevrim içi yayınlayan ebeveynlerin, kendi travmalarını çocuklarına yansıtarak çözmeye çalıştıkları varsayılabilir. Motivasyonu ne olursa olsun, ebeveynlerin çocuk yetiştirme stilleri aracılığı ile kendi travmalarını çocuklarına yansıtarak çözmeye çalışmaları ve bu durumun da çocukların karşılaştıkları kötü muamele sonucunda oluşan travmaları işleyememeleri ve kendi çocuklarını da travmatize etmeleri sonucunu doğurması kaçınılmazdır.^{1,54-56}

SİBER PSİKOLOJİ VE PAYLAŞAN EBEVEYNLİK

Paylaşan ebeveynlik olgusunu çalışan bir diğer alan ise siber psikolojidir. Bu açıdan ele alındığında, ebeveynler tarafından yapılan paylaşımların “Siber Uzamın Psikolojik İnşası” açısından değerlendirilebileceği düşünülmektedir.⁵⁷ Suler bu kavramı her biri kendine özgü ancak aynı zamanda da birbirleriyle kesişen 8 farklı boyuttan oluşan bir model olarak değerlendirmektedir. Bu 8 boyut sırasıyla kimlik boyutu, sosyal boyut, etkileşim boyutu, metin boyutu, duyuşal boyut, zaman boyutu, gerçeklik boyutu ve fi-

ziksel boyuttur.⁵⁷ Kimlik boyutu kişilerin çevrim içi ortamlarda, kimliklerini bilinçli ya da bilinçsiz olarak nasıl sunduklarını ya da sunmaktan kaçındıklarını ve sergiledikleri kimliğin sağlıklı ya da patolojik yönlerini kapsamaktadır. Sosyal boyut çevrim içi ortamlarda kişiler arası doğru ya da çarpık algıları, değişkenlik gösteren samimiyet seviyeleri ve bireyler ve gruplarla ilişki kurma, sürdürme ve bitirme olasılıklarını kapsamaktadır. Etkileşim boyutu, kişinin siber ortamı ne kadar tanıdığını, anlayabildiğini, yönlendirebildiğini ve kontrol edebildiğini içermektedir. Metin boyutunun bileşenleri, metin iletişiminin türü ve metinle iletişim kurmanın psikolojik etkileridir. Duyusal boyut, çevrim içi ortamda duyu ve görsel uyarıların psikolojik etkilerini ve sanal ortamın 5 duyunun her birini nasıl etkilediğini içermektedir. Zaman boyutu, zamana ait olguların (hız, geri dönüş, donma, vb.) çevrim içi ortamda nasıl deneyimlendiğini kapsamaktadır. Gerçeklik boyutu, çevrim içi ortamdaki paylaşımların ne oranda gerçeği yansıttığı ve çevrim dışı dünya ile ne oranda bağlantılı olduğu bileşenlerinden oluşmaktadır. Son olarak, fiziksel boyut ise fiziksel ortamın ve kişinin bedeninin çevrim içi deneyimlere nasıl dissosiyeye veya entegre olduğunu kapsamaktadır.^{57,58} Paylaşan ebeveynlik fenomeninin özellikle kimlik boyutu, sosyal boyut ve gerçeklik boyutu ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Kişilerin benlik sunumlarını, ebeveynlikleri üzerinden gerçekleştirmelerinin kimlik boyutuna, ebeveynlerin yaptıkları paylaşımlarla destek arayışı içinde olmalarının, yalnızlık duygusu ile baş etmeye çalışmalarının, ilişki kurma ihtiyaçlarının sanal boyuta ve son olarak çocukların en güzel ve şirin hallerini paylaşmayı tercih etmelerinin de gerçeklik boyutuna atıfta bulunduğu değerlendirilmektedir.

■ DİJİTAL ÇAĞ: SİBER TOPLUMLAR VE SİBER DİSSOSİYASYON

Geçmişten günümüze olan uzamda aile yapısı, iç odaklı kontrolden dış odaklı kontrole doğru bir dönüşüm geçirmeye devam etmektedir. Bu dönüşümde, bir bütün olarak aile sistemi adına ebeveynlerin çocuklar üzerindeki psikososyal rehberliği, dijital odaklı bir dış kontrole adeta yenik düşmeye başlamıştır. Günümüzün dijital çağında internet ve sosyal medya araçları, aile dinamikleri açısından kontrol kurma

adına bir dönüşüm sürecinin temel bileşenleri olarak fonksiyon göstermeye başlamışlardır. Bu fonksiyonun kendisi ise “dijital kontrol” olarak tanımlanabilmektedir.⁴² Bugün hem yetişkin bireyler hem aileler hem de kısmen çocuklar artık bir siber toplum mensupları olup, çoğu zaman siber uzamda varoluşlarını gerçekleştirerek kendileşmekte, siber ağlar üzerinde sosyalleşerek değişmekte hatta gelişmektedir. Dijital çağda, siber toplumlara geçiş çok hızlı olmuş ve artık bireyler bu siber toplumların dissosiyojen doğası ile kuşatılarak “dual” ya da çoklu yaşamlara doğru adeta “zorla”, istemi sorgulanmadan ve farkındalığı olmadan itilmişlerdir ki bu süreç ise siber dissosiyasyonun ta kendisidir.^{1,42} Öztürk ve Çalıcı’ya göre siber dissosiyasyon, gündelik hayatın dissosiyasyonu ile klinik dissosiyasyon arasında bir noktadadır ve dünyanın her yerinde modern toplumların dijital yapılanması, siber dissosiyasyonu kolaylaştırmakta, bireyler ve toplumlar üzerinde dissosiyatif etkiler yaratmaktadır.^{1,42,58}

Dijital iletişim ağları ya da teknoloji araçlı iletişimler, günümüz toplumunda bireylerin hem psikolojik hem de sosyolojik ve politik boyutlarda oldukça önemli psikososyopolitik dönüşümlerine ve gelişimlerine neden olmakta ve yakın geçmişteki bireylere oranla oldukça farklılaşan yeni insan profillerini ortaya çıkararak, dissosiyasyonu özellikle klinik dissosiyasyon ile aktüel hayatın dissosiyasyonu arasında bir köprü kuran ve geçiş sağlayan siber dissosiyasyonu hem normlaştırmakta hem de normalleştirmektedir. Dijital iletişim ağları ve sosyal medya uygulamaları, dissosiyojen bir ajan olarak siber toplumda yaşayan bireylerde siber dissosiyasyonu ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin ve toplumların, değişim ve dönüşümleri tarih boyunca oldukça yavaş bir seyir izlemiştir. Ancak son dönemlerde bireyler tarafından artan sıklık, şiddet ve sürelerde kullanılmaya devam edilen dijital iletişim ağı bu değişim ve dönüşümü oldukça hızlandırmıştır. Kendine özgü kuralları ve iletişim şekilleri olan siber topluluk ya da toplumların bir üyesi olmak neredeyse her birey için vazgeçilmez ve temel bir öncelik olmaya başlamıştır. Dijital iletişim ağları günümüzde her türlü meslek, akademik, aile ve özel yaşamlarımız adına da vazgeçilmez ve temel bir öncelik kazanmaya başlamıştır.^{1,42} Bu doğrultuda, paylaşan ebeveynlik olguları günümüzün di-

jital toplumunda siber dissosiyasyonla ilişkili bir psikolojik fenomen olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknolojinin gelişmesi ile günümüz ebeveynleri sosyal medya platformlarında çocukları ile ilgili paylaşımlar yapmaktadır.² Bu paylaşımların, özellikle aileye yeni katılan çocuğun tanıtılması, aile ve arkadaşlara çocuğun gelişimi ile ilgili bilgi sağlanması, ebeveynin akran gruplarınınca desteklenmesi gibi olumlu sonuçları olsa da olumsuz sonuçları da göz ardı edilemeyecek kadar ciddidir.³ Çocuğun rızası olmadan, onun adına inşa edilen çevrim içi kimlik nedeni ile çocuk kendi kimliğini oluştururken sorunlar yaşayabilir, paylaşılan bilgiler nedeni ile dijital kaçırılmaya, siber zorbalığa maruz kalabilir, ayrıca ebeveynler ve çocuklar arasında yasal sorunlara neden olabilir.²⁷⁻²⁹ Bunlara ek olarak, psikopatolojik açıdan paylaşan ebeveynlik fenomeninin bir diğer yıkıcı sonucu da çocukların karşı karşıya kaldıkları gelişimsel risklerdir.²⁹ Özellikle ebeveynlerin çocuklarını istismar ederek ekonomik kazanç ve takipçi sayısında artış elde etmesi, ebeveynlerin kendi travmalarını çocuklarına yansıtmaları şeklinde değerlendirilebilir. Ayrıca paylaşan ebeveynlik olgusuna bağımlılık perspektifinden yapılan değerlendirmeler de internet bağımlılığı ve öz denetimin doğrudan paylaşan ebeveynlik kapsamında değerlendirilen davranışları gösterme düzeyi ile ilişkili olduğunu doğrulamaktadır.⁴⁰ Ebeveynlik tutumları ve dijital ebeveynlik kavramı da paylaşan ebeveynlik olgusu ile doğrudan bağlantılı 2 konudur. Bir ebeveyn, çocuğuna yakın olmak için paylaşan ebeveynlik kapsamında davranışlar sergileyebilmekte ve böylece kendisinin duyarlı bir ebeveyn olduğunu çevrim içi ortamdaki izleyicilerine gösterebilmektedir.³ Ayrıca psikotarihsel bakış açısı ile paylaşan ebeveynlik fenomeni değerlendirildiğinde ise ebeveynlerin kendi travmalarını, çocukları üzerinden çevrim içi ortamlarda yayınlamaya çalışmalarının sonucu olarak, çocukların travmatize oldukları ve kendileri de ebeveyn olduklarında aynı ebeveynlik tutumunu kendi çocuklarına yansıtacakları görüşü kabul görmektedir.^{1,54,55}

Paylaşan ebeveynlik fenomeninin, çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini minimal düzeye çekebil-

mek için bazı önlemler alınmalıdır. Ebeveynlerin yaptıkları paylaşımların, çocukları üzerinde daha düşük düzeyde olumsuz etkiye neden olması için paylaşım içeriklerine çok dikkat etmelidirler. Otero'nun çalışması, ebeveynlerin çocuklarını paylaşan ebeveynlik fenomeninin olumsuz yansımalarına karşı korumak adına bazı önlemlerin alabileceklerini göstermektedir.⁹ Bu önlemlere dair öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

■ Ebeveynler halka açık olarak paylaşmayacakları hiçbir bilgiyi çevrim içi olarak da paylaşmamalıdır.

■ Paylaşımlar yapılırken sosyal medya platformunun güvenlik ayarlarından gerekli gizlilik kısıtlamalarının yapılması gerekmektedir.

■ Ebeveynler arama motorlarında çocuklarının isimleri aratıldığında bildirim alacak şekilde ayarlamalar yapılmalıdır.

■ Çocukları ile ilgili paylaşım yaparken çocuklarının kimlik bilgilerini vermemeli ve paylaşımları anonim tutmalıdır.

■ Çocukların uygunsuz hiçbir görüntüsü paylaşılmamalıdır (örneğin çıplak fotoğraflar, tatlı görünse de gelecekte çocuğu utandırabilecek fotoğraflar, vb.).

■ Ebeveynler paylaşım yaparken çocuklarının bugünkü ve gelecekteki yaşantısının bu paylaşımlardan etkilenebileceğini unutmamalıdır ve yapılan paylaşımlarla ilgili çocuklarına reddetme ve paylaşımları revize etme/düzenleme yetkisi vermelidirler.⁹

Paylaşan ebeveynlik olgusunun, psikotoplumsal olumsuz sonuçlarını minimize edebilmek adına, ebeveynlerin dijital dünyada varlık gösterebilmeleri için ebeveynlerin dijital ebeveynlik ve dijital okuryazarlık becerilerinin desteklenmesi de bir yöntem olarak

değerlendirilebilir. Ebeveynlerin, dijital ebeveynlik becerilerini ve bu kapsamdaki dijital okuryazarlık becerilerini ve hatta çocukları hakkında sosyal medyada içerik paylaşırken takipçilerinin verebileceği reaksiyonları öngörebilmelerine ilişkin sosyal beceriler de dâhil olmak üzere desteklemenin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Çocuklarının mahremiyetlerini ve psikolojik sağlıklarını korumak için alınan önlemler, bu önlemlerin çevrim içi ortamların getirdiği riskli durumlarla ne ölçüde ilişkili olduğu ve paylaşım düzeyleri/miktarları ve paylaşımların içeriğinin izleyicisini hayal etme becerileri konularında eğitimleri, paylaşan ebeveynlik olgusunun daha kontrollü bir şekilde uygulanmasında etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

***Fikir/Kavram:** Hülya Ayhan, Erdinç Öztürk; **Tasarım:** Erdinç Öztürk, Hülya Ayhan; **Denetleme/Danışmanlık:** Erdinç Öztürk; **Veri Toplama ve/veya İşleme:** Hülya Ayhan, Erdinç Öztürk; **Analiz ve/veya Yorum:** Erdinç Öztürk, Hülya Ayhan; **Kaynak Taraması:** Hülya Ayhan; **Makalenin Yazımı:** Hülya Ayhan, Erdinç Öztürk; **Eleştirel İnceleme:** Erdinç Öztürk; **Kaynaklar ve Fon Sağlama:** Hülya Ayhan.*

KAYNAKLAR

1. Öztürk E. Travma ve Dissosiyasyon: Psiko-travmatoloji Temel Kitabı. 2. Baskı. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. 2020. [Link]
2. Brosch A. When the child is born into the internet: Sharenting as a growing trend among parents on Facebook. *The New Educational Review*. 2016;43(21):225-35. [Crossref]
3. Kumar P, Schoenebeck SY. The modern-day baby book: Enacting good mothering and stewarding privacy on Facebook. In *Proceedings of the ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing (CSCW'15)*. Canada: Vancouver. 2015;1302-12. [Link]
4. Marasli M, Suhendan E, Yilmazturk NH, Cok F. Parents' shares on social networking sites about their children: sharenting. *The Anthropologist*. 2016;24(2):399-406. [Link]
5. Pauwels L. A Private Visual Practice Going Public? Social Functions and Sociological Research Opportunities of Web-Based Family Photography. *Visual Studies*. 2008;23(1):34-49. [Crossref]
6. Livingstone S, Blum-Ross A, Zhang D. [Erişim tarihi: 28.12.2020]. What Do Parents Think, And Do, About Their Children's Online Privacy? Parenting for a Digital Future: Survey Report 3. London, UK. Report of the LSE Department of Media and Communications. 2018. Erişim linki: [Link]
7. Collins Dictionary [Internet]. © Collins 2020 [Erişim tarihi: 24.12.2020]. Sharenting. Erişim linki: [Link]
8. Blum-Ross A, Livingstone S. "Sharenting," Parent Blogging, and The Boundaries of The Digital Self. *Popular Communication*. 2017; 15(2):110-25. [Crossref]
9. Otero P. Sharenting... Should Children's Lives Be Disclosed on Social Media? *Archivos Argentinos de Pediatría*. 2017;115(5):412-3. [Crossref] [PMC]
10. The Atlantic [Internet]. [Erişim tarihi: 28.12.2020]. The Ethical Implications of Parents Writing About Their Kids. Erişim linki: [Link]
11. Ammari T, Kumar P, Lampe C, Schoenebeck S. Managing Children's Online Identities: How Parents Decide What to Disclose About Their Children Online. In *Proceedings of the 33rd Annual ACM Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2015;1895-1904. [Crossref]
12. Duggan M, Lenhart A, Lampe C, Ellison N. Parents and Social Media. *Pew Research Centre*. 2015. [Link]
13. Duggan M, Brenner J. 2012. The Demographics of Social Media Users. *Pew Research Centre*. Erişim Tarihi: 25.12.2020. Erişim linki: [Link]
14. Dhir A, Pallesand S, Torsheim T, Andreassen CS. Do Age and Gender Difference Sexist in Selfie-Related Behaviours? *Computers in Human Behaviour*. 2016;63:549-55. [Crossref]
15. Fox AK, Hoy MG. Smart Devices, Smart Decisions? Implications of Parents' Sharenting for Children's Online Privacy: An Investigation of Mothers. *Journal of Public Policy & Marketing*. 2019;38(4):414-32. [Crossref]
16. Damkjaer MS. Sharenting=Good Parenting?: Four Parental Approaches to Sharenting on Facebook. In *Digital Parenting* (pp. 209-218). Nordicom. 2018. [Link]
17. Hutchby I, Wooffitt R. *Conversation Analysis*. 2nd ed. Cambridge, UK: Polity Press; 2008. [Link]
18. Putnam RD. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster. 2000. [Crossref]
19. Light B. *Disconnecting with Social Networking Sites*. 1st ed. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan. 2014. [Link]
20. Nadkarni A, Hofmann SG. Why Do People Use Facebook? *Pers Individ Dif*. 2012;52(3): 243-9. [Crossref] [PubMed] [PMC]
21. Michikyan M, Subrahmanyam K, Dennis J. A Picture is worth A Thousand Words: A Mixed Methods Study of Online Self-Presentation in A Multiethnic Sample of Emerging Adults. *Identity*. 2015;15(4):287-308. [Crossref]
22. Chalklen C, Anderson H. Mothering on Facebook: Exploring the Privacy/Openness Paradox. *Social Media & Society*. 2017;3(2):1-10. [Crossref]
23. Wagner A, Gasche LA. 2018. Sharenting: Making Decisions About Other's Privacy on Social Networking Sites. Erişim tarihi: 15.12.2020. Erişim linki: [Link]
24. Sherman LE, Payton AA, Hernandez LM, Greenfield PM, Dapretto M. The Power of the Like in Adolescence: Effects of Peer Influence on Neural and Behavioral Responses to Social Media. *Psychol Sci*. 2016;27(7):1027-35. [Crossref] [PubMed] [PMC]
25. Zell AL, Moeller L. Are You Happy for Me ... on Facebook? The Potential Importance of "Likes" and Comments. *Computers in Human Behavior*. 2018;78:26-33. [Crossref]
26. Hong C, Chen ZF, Li C. "Liking" and Being "liked": How Are Personality Traits and Demographics Associated with Giving and Receiving "Likes" On Facebook? *Computers in Human Behavior*. 2017;68:292-9. [Crossref]
27. Keith BE, Steinberg S. Parental Sharing on the Internet: Child Privacy in the Age of Social Media and the Pediatrician's Role. *JAMA Pediatr*. 2017;171(5):413-4. [Crossref] [PubMed]
28. Kopecky K, Szołkowski R, Aznar-Díaz I, Romero-Rodríguez JM. The phenomenon of sharenting and its risks in the online environment. Experiences from Czech Republic and Spain. *Children and Youth Services Review*. 2020;110. [Crossref]
29. Haley K. Sharenting and the (Potential) right to be forgotten. *Indiana Law Journal*. 2020;95(3): 9. [Link]
30. Davis K. Tensions of Identity in A Networked Era: Young People's Perspectives on the Risks and Rewards of Online Self-Expression. *New Media & Society*. 2012;14(4):634-51. [Crossref]
31. Leary MR, Kowalski RM. Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model. *Psychological Bulletin*. 1990;107(1):34-47. [Crossref]
32. Ouvrein G, Verswijvel K. Sharenting: Parental Adoration or Public Humiliation? A Focus Group Study on Adolescents' Experiences with Sharenting Against the Background of Their Own Impression Management. *Children and Youth Services Review*. 2019;99:319-327. [Crossref]
33. Shmueli B, Blecher-Prigat A. Privacy for Children. *Columbia Human Rights Law Review*. 2011;42(3):759-96. [Link]
34. Barnes R, Potter A. Sharenting and Parents' Digital Literacy: An Agenda for Future Research. *Communication Research and Practice*. 2020; 1-15. [Crossref]
35. Independet [Internet]. [Erişim tarihi: 24.12.2020]. French Parents 'Could Be Jailed' for Posting Children's Photos Online. Erişim linki: [Link]
36. Starcevic V. Is Internet Addiction A Useful Concept? *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*. 2013;47(1):16-9. [Crossref] [PubMed]
37. Tutgun-Ünal A, Deniz L. Development of the Social Media Addiction Scale. *Academic Journal of Information Technology*. 2015;6(21):51. [Crossref]
38. Mann K, Kiefer F, Schellekens A, Dom G. Behavioural addictions: Classification and consequences. *Eur Psychiatry*. 2017;44:187-8. [Crossref] [PubMed]
39. Andreassen CS, Pallesen S. Social network site addiction - an overview. *Curr Pharm Des*. 2014;20(25):4053-61. [Crossref] [PubMed]
40. Hinojo-Lucena FJ, Aznar-Díaz I, Cáceres-Reche MP, Trujillo-Torres JM, Romero-Rodríguez J. Sharenting: Internet Addiction, Self-Control and Online Photos of Underage Children. *Comunicar*. 2020;28(64):97-108. [Crossref]

41. Lowe ML, Haws KL. Confession and self-control: A prelude to repentance or relapse? *J Pers Soc Psychol.* 2019;116(4):563-81. [Crossref] [PubMed]
42. Öztürk E. Siber Toplular ve Siber Hayatlar: Dissosiyojen Bir Ajan Olarak Dijital İletişim Ağları. Öztürk, E. (Der). *Siber Psikoloji içinde* (ss.1-13). Ankara: Türkiye Klinikleri. 2020. [Link]
43. Wahyuningrum E, Suminar DR. Parenting in Digital Era: A Systematic Literature. *Journal of Educational Health and Community Psychology.* 2020;9(3):226-58. [Link]
44. Chou H, Chou C, Chen C. The Moderating Effects of Parenting Styles on The Relation Between the Internet Attitudes and Internet Behaviors of High-School Students in Taiwan. *Computers & Education.* 2016;94:204-14. [Crossref]
45. Mascheroni G, Ponte C, Jorge A. *Digital parenting: The Challenges for Families in the Digital Age.* 1st ed. Nordicom. 2018.
46. Sonck N, Livingstone S, Kuiper E, de Haan J. *Digital Literacy and Safety Skills.* London, UK: EU Kids Online, London School of Economics & Political Science; 2011. [Erişim tarihi: 27.12.2020]. Erişim linki: [Link]
47. Leaning M. An Approach to Digital Literacy Through the Integration of Media and Information Literacy. *Media and Communication.* 2019;7(2):4-13. [Crossref]
48. Helsper EJ. A corresponding fields model of digital inclusion. *Communication Theory.* 2012;22(4):403-26. [Crossref]
49. Litt E. Knock, Knock. Who's There? The Imagined Audience. *Journal of Broadcasting & Electronic Media.* 2012;56(3):330-45. [Crossref]
50. EU Kids Online (AÇÇAP) II Türkiye, 2010. Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Araştırma Projesi Türkiye Sonuçları. [Erişim tarihi: 25.12.2020]. Erişim linki: [Link]
51. Safekids.com [Internet]. Copyright © 2020 [Erişim tarihi: 28.12.2020]. "Child Safety on the Information Highway". Erişim linki: [Link]
52. Yurdakul KI, Dönmez O, Altınok A, Odabaşı HF. Dijital ebeveynlik ve değişen roller [Digital parenting and changing roles]. *Gaziantep University Journal of Social Sciences.* 2013;12(4): 883-96. [Link]
53. Baumrind D. Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New Dir Child Adolesc Dev.* 2005;(108):61-9. [Crossref] [PubMed]
54. Öztürk E. Psicotarih açısından çocuk yetiştirme tarzları ve çocuk istismarı [Child rearing modes (styles) with regards to psychohistory and child abuse]. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine-Special Topics.* 2016;2(3):24-34. [Link]
55. Öztürk E. Psicotarih, travma ve dissosiyasyon: çocukluk çağı travmaları, savaşlar ve dissosiyasyonun anamnezi [Psychohistory, trauma and dissociation: the anamnesis of the childhood traumas, wars and dissociation]. *Türkiye Klinikleri Psychology-Special Topics.* 2020;5(1):1-21. [Link]
56. Derin G, Öztürk E. Ruhsal Travmanın Aktarımında Psicotarihsel Dinamikler. Öztürk E, editör. *Psicotarih.* 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2020. p.22-32. [Link]
57. Suler JR. *Psychology of the Digital Age: Humans Become Electric.* 1st ed. England: Cambridge University Press; 2016. [Crossref] [PMC]
58. Öztürk E, Çalıcı C. Modern toplumda kimlik, "siber dissosiyasyon" ve "siber alter": teorik ve klinik bir yaklaşım [Identity, "cyber dissociation" and cyber alter' in modern society: a theoretical and clinical approach]. *Türkiye Klinikleri.* 2018;39-47. [Link]